

eredményeként „az ország politikailag és gazdaságilag gyorsan konszolidálódott” (1173.) – a végrehajtó hatalom csúcsán egy (sikeres) puccskísérlet szereplőit álltak. Tudjuk, hogy a hatalomra jutás módjától függetlenül azt illeti a kormány megnevezés, aki a végrehajtó hatalmat gyakorolja, a kormányzati pozíciókat birtokolja. Mégis, a köznyelv több esetben felcímkezte az ilyen és ehhez hasonló kormányzatokat, s ezt a történetírói kánon is sokszor átvette. Így volt ez az 1905–1906-os Fejérváry Géza testőrpáncsnok darabontkormányával, vagy a norvég Vidkun Quisling bábkormányával. Ha Nagy Imre-kormányát törvényesnek és legitimnek tartjuk, és az 1956. október 23-án kezdődő eseménysort forradalomnak, akkor az ennek megbuktatására szerveződő mozgalmat joggal nevezhetjük ellenforradalomnak, s a képviselőikben fellépő csoportot ellenkormánynak. Ebben az esetben „Kádár János ellenkormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei” cím is kerülhetett volna a kötetre.

Krahulcsán Zsolt

Időszerűtlenül?*

2009. március 20-án az ELTE Kelet-Európa Története Tanszéke és Ruszisztikai Központja nemzetközi konferenciát rendezett a magyarországi Tanácsköztársaság történetéről. Jelen kötet ennek a konferenciának az előadásait közli az elhangzás eredeti nyelvén, angolul vagy magyarul.

Az olvasóban nyomban felötlik a kérdés: vajon időszerű-e napjainkban a könyv témája? Első pillantásra úgy tűnik, a jelenlegi szellemi-politikai környezet egyáltalán nem kedvező a magyar kommun tárgyalására. Hiszen a kötet szerzői és szerkesztői kifejezetten szembemenetelnek azzal a mind a publicisztikában, mind a pszeudotudományos történetírásban mindinkább eluralkodó tendenciával, amely kitagadja a baloldalhoz fűződő eszméket, eseményeket, jelenségeket és személyiségeket a magyar történelemből, „idegennek”, „nemzetietlennek” minősítve azokat. Véleményünk szerint éppen ezért nagyon is aktuális egy olyan könyv, amelyik azt mutatja be, hogy a Tanácsköztársaság minden hibája és hiányossága ellenére szerves része a magyar történelemnek, beletartozik annak fejlődési vonalába. Sőt, egy szinte reménytelen helyzetben, a világháborús vereséget és az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követő

* KRAUSZ Tamás–VÉRTES Judit (szerk.): 1919. *A Magyarországi Tanácsköztársaság és a kelet-európai forradalmak*. L' Harmattan Kiadó–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest, 2010. 283 p.

1918–1919-es kataklizmában a magyar nemzeti érdekeket képviselte. Végtére is tudomásul kell venni, hogy az egymást követő és tagadó Károlyi–Kun–Horthy-kormányzatok közül egyedülálló módon a kommun hadserege védte fegyverrel a történelmi Magyarország még megmaradt területeit. „Ezért olyan nyugtalanító a Tanácsköztársaság, hiszen olyan volt, amilyen, de tagadhatatlanul volt. És ez elviselhetetlen.” – szögezte le Tamás Gáspár Miklós. (283.)

A könyv tematikája éppen azért aktuális, mert a jelenleg zajló jobb- és szélsőjobboldali eszmei offenzíva idején egyedi, lázadó és polgárpukkasztó hangon szólal meg, „csak azért is” üzenettel, mindenkinek, akit illet...

A kötet tizenegy tanulmánya – némi önkényességgel – három vonulatra osztható. Ormos Mária, Hajdu Tibor, Krausz Tamás, Christopher Ford angol történész és Ljudmila Bulavka orosz kutató a nemzetközi politikai és ideológiai összefüggéseket tárják fel; André Mommen belga közgazdász, Gareth Dale angol politológus, Vörös Boldizsár és Kende János a belső gazdasági és szellemi tényezőket elemzik; Pók Attila és Tamás Gáspár Miklós írásai a Tanácsköztársaság utóéletével foglalkoznak.

A nemzetközi politikai összefüggések alapján nyilvánvaló, hogy a magyar kommun létrejöttében nagy szerepet töltött be a történelmi Magyarország romlása és birtokállományának eleddig elképzelhetetlen összezsugorodása miatt eluralkodott nemzeti kétségbeesés és reménytelenség.

A szomszéd államok – Ausztria kivételével – 1919 január végéig elfoglalták az általuk kiszemelt magyarországi területek legnagyobb részét, a belgrádi katonai konvenció semmibevevételével. A magyar közvélemény már ezen veszteségek következtében is fájdalmas sokkot élt át. S még inkább elmélyítette a nemzeti trauma érzetét a jövő teljes bizonytalansága, és különösen két megválaszolatlan kérdés: voltaképpen mi várható még a csonkulásban, meddig akarnak behatolni a magyar államtestbe a szomszéd hadseregek, s vajon a megszállással kialakult demarkációs vonalak azonosak lesznek-e majdan a végleges határokkal?

A francia fővárosban a békeszerződéseket előkészítő bizottsági tárgyalásokon történtek sem voltak éppen biztatóak. Március 14-én elfogadták a leendő csehszlovák, március 18-án a román és a jugoszláv határokat. Mind a kívánt területek nagy részének elfoglalása, mind a határok kijelölése *megelőzte* a Tanácsköztársaság létrejöttét. Tehát alaptalan és a történelemhamisítással egyenlő azon állítás, hogy Trianon büntetést jelentett a magyar kommunért.

Burgenland ügye volt az egyetlen olyan kérdés, amely már a Tanácsköztársaság kikiáltása után dőlt el. Bár az osztrák kormány felhasználta Nyugat-Magyarországra támasztott igénye alátámasztására a kommun,

a javára szóló döntésben nem ez volt a meghatározó mozzanat, hanem az antant nagyhatalmak és különösen Franciaország óhaja egy életképes Ausztria megteremtésére. A cél egy olyan Osztrák Köztársaság létrehozása volt, amely megáll a maga lábán és nem törekszik a Németországgal való egyesülésre. Clemenceau miniszterelnöknek tulajdonították azt a mondást, hogy „Ausztria az, ami megmaradt”. Franciaország azonban mindenképpen meg akarta akadályozni, hogy ez a „maradék” a maga hétmillió német ajkú lakosával Németországhoz csatlakozzék. Az Anschluss elkerülése végett viszont kárpótolni kellett az alpesi köztársaságot a Csehszlovákiához csatolt Szudéta-vidékért és az Olaszországnak átengedett Dél-Tirolért. Kézenfekvőnek kínálkozott kártérítés gyanánt a szintén vesztes Magyarországhoz tartozó Burgenland átengedése a maga 75 százaléknyi német, 15 százaléknyi horvát és 8,4 százaléknyi magyar népességgel.

A Károlyi-kormány antantorientációjának kudarca nyilvánvalóvá tette, hogy külpolitikai irányváltásra van szükség – Párizs helyett Moszkva, a bolsevik Oroszország felé kell fordulni. Az is kétségtelennek tűnt, hogy ezt a váltást csak a Kommunisták Magyarországi Pártja képes egyik napról a másikra végrehajtani, együttműködve a Magyarországi Szociáldemokrata Párttal. Nyilvánvaló volt az is, hogy a KMP nem éri be külpolitikai fordulattal, hanem oroszországi típusú társadalmi forradalmat kíván végrehajtani. Ennek sikere nem is tűnt lehetetlennek, hiszen a független Magyarország a forradalmi övezet centrumában helyezkedett el, sorsa összekapcsolódott a nemzetközi forradalmi hullámmal. Hajdu Tibor így fogalmazza meg március 21. igazi kérdését: „miért döntött itt a szociáldemokrata párt ellenkezőleg, mint példaképei és útmutatói, a német és osztrák testvérpártok? ... A KP jelentősége elsősorban abban állt, hogy miután Párizs szóba sem állt a magyar kormánnyal, ... egyetlen reménység maradt: Párizssal szemben Moszkvához csatlakozni. Ezt a lehetőséget a kortársak nagyobbban látták, mint mi utólag, de más választásuk nem maradt. A siker lehetősége minimális volt, de nem teljesen reménytelen.” (22.)

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a forradalmas idők gondolkodásmódja nem mérhető mai szemmel, a revolúció korában nem szokványos a józan latolgatás, a tárgyilagos mérlegelés. Olyankor semmi nem tűnik lehetetlennek, összerosódnak a vágyálmok és a valóság határai. Hiszen sok évszázados hatalmi, birodalmi struktúrák porladtak el történelmi léptékkal csupán pillanatok alatt. Örök életűnek tűnő dinasztiák, császárságok és királyságok hullottak alá a semmibe, s a helyükbe lépő új államok és rendszerek nagyon is képlékenyek, ingatagok, jellemző állapotuk az ideglenesség volt.

A Tanácsköztársaság első heteiben rövid távon eredményesnek bizonyult az orientációváltás. Az orosz–ukrán csapatokkal való egyesülés ugyan délibáb maradt, de a bolsevik haderő támadása Besszarábia ellen megállásra készítette a román hadsereget. Így a magyar kommün lélegzétvételnyi szünethez jutott. Ezt a lehetőséget használta ki a magyar Vörös Hadsereg arra, hogy legalább egy rövid időre visszafoglalja a Felvidék keleti részét. Az északi hadjárat véráldozata a visszavonulás ellenére sem volt hiábavaló, mert – Ormos Mária megfogalmazásában – „a katonai fellépés kikényszerítette a döntést az északi és a keleti határon, amelyhez a konferencia utóbb már nem engedett hozzányúltni”. (16.) Így hiúsult meg a csehszlovák igény Vác, Miskolc, a Mátra és Tokaj térségére, valamint a román célkitűzés a Maros-torkolat és Békéscsaba megszerzésére.

Mindezzel összefüggésben emelte ki Krausz Tamás, miszerint Lenin felfigyelt arra, hogy „Oroszországgal ellentétben a magyarországi Tanácsköztársaságban az antanttal és szövetségeseivel szemben a »nemzeti mozgósítás«, a hazafias propaganda, a patriotizmus lehetséges, sőt elkerülhetetlen politikai tényezőként jöhetett számításba”. (44.)

A Tanácsköztársaság bukásának okai sorában az elsődleges figyelem a kedvezőtlen külső feltételekre, a hátrányos nemzetközi körülményekre összpontosult. Vajmi kevés szó esett a negatív gazdasági tényezőkről. Holott a gazdasági helyzet, különösen a fűtő- és nyersanyaghiány, valamint a gazdaságpolitika visszasságai számottevően gyengítették a diktatúra belső erejét és ellenállóképességét. André Mommen részletesen elemzi a diktatúra gazdasági életében kulcsszerepet betöltő Varga Jenő küzdelmét a „szociális termelés” megszervezéséért. A kommunista elkötelezettségű, ezért a kommün életben tartásán munkálkodó közgazdász és technokrata politikus számára a hiányon túl különösen nagy gondot okozott, hogy a szocializálás után a tőkés munkaszervezet megszűnt, de helyébe nem sikerült új munkaszervezetet és munkafegyelmet állítani. Roppanó problémát jelentett, hogy a diktatúra első hónapjaiban a teljesítménybérézés helyett az időbért vezették be, és a munkásság ellenállt a termelés-központú munkaszervezés módszerének. Varga úgy vélte, hogy „a korupció... a laza erkölcsi felfogás a proletárdiktatúra egyetlen veszedelemes ellensége Magyarországon”. „Tény az, hogy... a közhatóságok alkalmazottai, a munkásság bizalmi emberei is lépten – nyomon áthágják a rendeleteket,... egyéni érdekeket hajszolnak... ezt a laza erkölcsi felfogást minden társadalmi rétegnél egyaránt tapasztaljuk: a proletárok épp úgy visszaélnek hivatalos hatalmukkal, mint a tanult emberek, a régi kommunisták éppen úgy, mint a volt szociáldemokraták.” (*Népszava*, 1919. július 15.)

Szoros összefüggésben a kommün gazdaságirányítási rendszerének

kiépítésével, a diktatúra egész létét végigkísérte a polémia a szakszervezetek helyéről és szerepéről. Kende János hangsúlyozza, hogy „a »baloldali kommunisták« okozta konfliktusok ellenére sikerült érdemi szerepet találni az új körülmények között is e hagyományos, tekintélyes osztályszervezeteknek”. (240.) Így részt vettek a termelés munkásigazgatásáról szóló rendelet végrehajtásában, a szocializálás központi és iparági szervezeteiben, valamint a szakszervezetek bevonásával és együttműködésével alakultak meg a Szociális Termelés Népbiztosságának az egyes iparágak termelését irányító szakosztályai. Kun Béla a szakszervezeteket autonóm testületeknek tekintette, „amelyek képesek megvalósítani a gazdaságban a munkásság önkormányzatát”. (110.)

1919 május elején a román és csehszlovák intervenciós erők támadásának elhárítására napok alatt új hadsereget kellett szervezni. A Monarchia hadkiegészítési rendszere már 1918 őszén összeomlott, ezért csak a szakszervezetek rendelkeztek a tömegmozgósításhoz szükséges névsorokkal és adminisztrációs apparátussal. A Forradalmi Kormányzótanács megbízásából a szakszervezetek mobilizálták a budapesti munkásságot, és szakmai alapon szerveződött egységeket hoztak létre. Így tagolódtak be a Vörös Hadsereg hadrendjébe olyan szokatlan megnevezésű alakulatok, mint „vasashadosztály”, „pincérazászlóalj” stb. A szervezett munkásság szakszervezeti hadserege „győztes csaták egész sorát vívta meg az... intervenciós erőkkel szemben”. (241.)

Minden forradalmi hatalom célja, hogy történelmileg legitimálja magát és megteremtse saját hagyományait. „A bukott rendszer szellemiségével való leszámolást, az új eszmék győzelmét voltak hivatottak elősegíteni azok a szimbolikus térfoglalási akciók, amelyeknél a diktatúrák jelképeinek számító történelmiszemélyiség-méltatások megszállták a korábbi hatalmak által birtokolt tereket (a legjelentősebb városok fontos pontjait, az intézményeket), kiszorítva innen az e hatalmakat jelképező ábrázolásokat” – jellemezte Vörös Boldizsár a kommün köztéri dekorációs tevékenységét, szobor- és emlékmű politikáját. 1919 május elsejére a főváros vörösbe öltözött. A diktatúra szempontjából fontosnak minősített személyeknek emlékműveket emeltek, jobbra gipszből, viszont a nemkívánatosakat letakarták. Ily módon a közterek csomópontjai szokatlan, groteszk látványt nyújtottak.

A kommün helyét a nemzeti történelem folyamatában Pók Attila a következőképpen határozta meg: „a Tanácsköztársaság nem felelőtlen kalandorok, nemzetietlen bűnözők által vezetett pillanatnyi kisiklás, puccs, hagyományainkból kiiktatandó tragikus intermezzo, Trianon legfőbb oka, hanem egy kudarcos kísérlet sok-sok évtized alatt felgyűlt, a háború

következtében különösen robbanékonyvá vált politikai, társadalmi feszültségek megoldására”. (26.)

A könyv a 133 nap historikumának számos alapvető kérdését újszerű módon, tudományos alapossággal világítja meg, a tárgyilagosság jegyében, gondosan kerülve bárminemű apologetikát vagy éppen ellenséges elfogultságot.

Sipos Péter

Misztikus-e a Szent Korona?*

A magyar származású holland történész, Kees Teszelszky nem semleges témát választott doktori értekezése témájául, amikor a magyar Szent Korona jelentéseit, szimbolikáját és ezeknek a nemzeti identitáshoz való viszonyát vizsgálta. A Szent Korona és a hozzá társított tan ugyanis időről időre felerősödő, máig ható hagyomány Magyarország alkotmányos közgondolkodásában és a politikai közbeszéd legkülönbözőbb szinterein, hogy azután a körülötte dúló vitára a Magyar Köztársaság leendő alkotmányában a rá való hivatkozás tehessen látszólag pontot. Egy történésznek azonban – főként ha munkájának tétje, hogy beavattatik-e szakmájába – nem a múlttal való azonosulás a fő motivációja, s így alapelvei közé tartozik, hogy elválassza egymástól a múltat és a jelent. A hagyományt tehát nem élő kulturális örökségként, hanem objektívtálva, *leletként* kezeli.¹ *Az ismeretlen korona* – Teszelszky 2006-ban Groningenben megvédett disszertációjának átdolgozott, bővített magyar fordítása – ilyen értelemben felel csak meg a várakozásoknak. Vagyis történészi szakmunka, amelynek még a magyar korona történetéhez kapcsolódó reflexióiban sincs köze sem a napjaink legitimációs hatalmi válságában a koronát újrahasznosító politikai szándékokhoz és retorikákhoz, sem ezek 19–20. századi eredetű romantikus gyökereihez. Aki tehát a Szent Korona körül zajló spiritualizáló megközelítések elemzésére vagy a korona mint *nemzeti fétis* mitikus erejét latolgató kérdésekre keresi a választ, az csalódni fog. *Az ismeretlen korona* ugyanis ellenáll a történészi munkák politikai felhasználására irányuló kísérleteknek. Természetesen semmit nem von le Teszelszky könyvének értékéből, hogy az általa „szakértővé” váló történész-író a jövőben milyen mértékben lesz képes magát és témáját kívül

* Kees TESZELSZKY: *Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás*. Bencés Kiadó, Historia pro futuro, Pannonhalma, 2009. 384 p.

¹ GYÁNYI Gábor: A kollektív emlékezet két formája: hagyomány és történelmi tudás. In: Uő: *Az elveszített múlt*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010. 85–103.